

sicht der Geschichte der lappischen Sprachforschung” című nyelvészettörténet dolgozata (SUSAik. XVI/3, 11—29). Gyakorlati jellegű munkássága köréből ki kell emelnünk a norvég-lapp irodalmi nyelv fejlesztése körül szerzett érdemeit s lapp nyelvű fordításait, amelyekkel jelentékenyen gazdagította a lappok szellemi világát. Szemináriumi tanárként egyebek közt a lapp nyelv gyakorlati használatára tanította a jövő népiskolai tanítókat.

J. QVIGSTAD tudtommal utolsó nyelvészeti dolgozatai 92—93 éves korában jelentek meg: „Dobbeltkonsonant i Forlyd i lappisk” (Festskrift til Konrad Nielsen. Oslo, 1945) és „Das anlautende *h* im Lappischen” (FUF. XXIX, 37—51).

Mint annyi kis néptöredéknek, úgy a még lappul beszélő norvég-lappoknak a száma is egyre csökken. J. QVIGSTAD — honfitársával, KONRAD NIELSEN-nel együtt — múlhatatlan érdemeket szerzett magának azért, hogy a norvég-lapp nyelv oly nagy mennyiségű emlékét bocsátotta nyelvész kortársai rendelkezésére, és mentette meg a jövő tudományos kutatás számára. Tudóstársai és tanítványai két emlékkönyv kiadásával juttatták kifejezésre tiszteletüket és hálájukat J. QVIGSTAD iránt: „Festskrift til Rektor J. Qvigstad. 1853 4. april 1928”. (Tromsø Museums Skrifter. Vol. II. 1928, XVI + 376 l.) és „Liber saecularis in honorem J. Qvigstadii d. IV. Aprilis a. D. MCMLIII editus I—II”. (Studia Septentrionalia IV—V. Oslo 1953, 163 + 163 l.).

LAKÓ GYÖRGY

Kodály Zoltán, mint rokonnépeink kutatója

A 75 éves Kodály Zoltánt ünnepli a nemzet e napokban, akinek életművében sokszorosán összefonódik a zeneszerző, a tudós, a pedagógus és a kultúrpolitikus munkája. Ennek az életműnek jelentős része szorosan kapcsolódik a Nyelvtudományi Közlemények célkitűzéseéhez. Kodály pályája kezdetétől fogva nagy érdeklődést tanúsított nyelvrokonaink műveltsége iránt, mélységesen átérezte az olyan összehasonlító kutatások fontosságát, amelyek a magyar hagyományt rokonnépeink műveltség-állományával vetik egybe. Tudományos munkásságában az ilyen kutatások hozták a legdöntőbb eredményeket. Ő az úttörő, aki a zene területén végezte azt a munkát, amit a „nyelvhasznalók” az urál-altaji nyelvekben. Illó tehát ez alkalomból végigtekinteni eredményein.

Már első munkájában, doktori értekezésében¹ felhívja a figyelmet a magyar népdal egy sajátos ritmusképletére, mely a Kalevala-runok egy ritmustípusával egyezik. A nyole szótagos, kétütemű versornak arról a fajtájáról van szó, mely nem négy-négy szótagra tagolódik, hanem hatra és kettőre, a végén két hosszú, elnyújtott hanggal. Talán merész volt ez az összevetés akkor, amikor Európa népzenejéről alig lehetett valami áttekintése a kutatónak; kétségtelen azonban, hogy az azóta megismerhető anyagban még nem merült fel semmi, ami ellene mondana; még mindig csak e két helyen ismerjük jellegzetes stíluselemként; s ha nem is mertünk rá összefüggéseket építeni, de megmaradt további kutatásra csábító lehetőségnek.

¹ A magyar népdal strófászerkezete: NyK. XXXVI (1906), 95—136.

Az a tény, hogy ez a tanulmány éppen e folyóirat lapjain látott napvilágot, Kodály szoros kapcsolatát mutatja a nyelvtudomány művelőivel. Ez a kapcsolat nyelvünknek, mint legfontosabb hagyományunknak tiszteltéből ered, amit népzene-kutatói munkája, a népnyelvi szövegek feljegyzése, pontos rögzítése, a nyelvjárások megismerése és szépségeinek szeretete állandóan táplált. Ez a kapcsolat a népnyelvvel érlelte meg későbbi nyelvhelyeségi törekvéseit is, rádió-szózatát² s nyomában az egyetemi kiejtés-versenyeket.

Korai rokonnépi érdeklődésének köszönhető, hogy megismerkedett Ilmari Krohn zenei rendszerezésével, s hogy a magyar népzene-kutatás már megindulásakor átvehette és továbbfejleszthette ezt a számunkra kiválóan használható, korszerű rendszert.

Igazi eredményei azonban még csak ezután következtek, ötfokú dalaink rokonnépi párhuzamainak felfedezésével. Már Bartók pedzette ezt a kérdést, amikor könyve³ függelékében közöl három cseremisiz dalt Wichmann György fonográf-hengereiről, s jegyzetben felveti, nem közös eredetű-e a bennük és egyes magyar dallamokban található ötfokúság, valamint kvintváltó felépítés s nem az ilyen magyar dalok képviselik-e a legrégiesebb stílust.

Ennek a kérdésnek végleges megoldása Kodályra maradt. Miután Lach gyűjteményén⁴ kívül Vasziljev cseremisiz kutató két gyűjteménye⁵ is hozzáférhetővé vált Magyarországon, Kodálynak alkalma nyílt megismerni a cseremiszek tiszta ötfokú és túlnyomórészt kvintváltó zenéjét, végleg bebizonyosodott, hogy régi dallamainknak egy összefüggő stílusrétege rokonságot tart evvel a cseremisiz dallamstílussal. Felismerését először a Balassa-emlékkönyvben⁶ fogalmazta meg. Ekkor még nem ismerte a török-mongol népek zenéjét, dallampárhuzamaink felfedezéséről sem tesz említést; témája csak a cseremiszek kvintváltó stílusának jellemzése, mely a hasonló magyar dallamoknál tisztábban és következetesebben őrzi a stílus jellegzetességeit. A kvint-transzpozíciónak két formáját állapítja meg: egyik a teljesen pontos ismétlés öt hanggal mélyebben, akár benne marad a dallam ezáltal a kiinduláskor megkezdett ötfokú rendszerben, akár újba megy át; a másik a nagyjából pontos ismétlés, amikor egyes hangok megváltoznak a kvinttel mélyebb ismétlésben, hogy a dal továbbra is benne maradjon a megkezdett skálarendszerben. Ugyanilyen dallamformálási elv jelentkezik a magasrendű műzene egyik legbonyolultabb műfajában, a fugában is; s ez már a népi dallam- és hangrendszer-fejlődésnek egy arhaikus fokán is kifejlődik. Ez igen értékes tapasztalat az általános zenetörténet számára. Az így előálló eltérések viszont már esztétikai hatással is bírnak: megtörik a szigorú ismétlés egyhangúságát. Ezért van, hogy a magyar dalokban az elváltozás egyre nagyobb méreteket ölt, s végül a szigorú kvint-megfelelés visszaszorul a dallamsorok végére. Ennek tudhatjuk be, hogy a magyar dalok közt amnyi az „elhomályosult” kvintváltás. Viszont az elváltozási folyamat megindulása, sőt jelentős kifejlődése is már megtörtént

² Vessünk-gátat kiejtésünk romlásának. Rádióelőadás 1938. szept. 18-án. Lásd: Bp. Székesfőváros Népművelési Bizottsága 1938. okt. munkaterve. Ua. A jó magyar ejtés aktái. Összeáll. Eckhardt Sándor. Bp. 1941. 26—36. l.

³ Bartók Béla. A magyar népdal. Bp. 1924.

⁴ Robert Lach, Gesänge russischer Kriegsgefangener. Bd. I, 3. Abt. Tschere-missische Gesänge. Wien 1929. Sitzungsab. Ak. Phil. Hist. Kl. 204/5.

⁵ V. M. Vasziljev, Marij Muro. Kazán, 1920. Uő., Marij Muro. Moszkva, 1923.

⁶ Sajátságos dallamszerkezet a cseremisiz népzeneben: Balassa-emlékkönyv. Bp. 1934. Kny.: Magyar zenei dolgozatok. 11. Bp. 1935.

a honfoglalás-előtti időkben. Ezt igazolja Kodály egy későbbi példája, a „Felszállott a páva” és cseremisiz párja⁷; a kvinttel mélyebb ismétlés mindkét dalban először azonos elvű eltéréssel jelentkezik, s csak másodszorra pontosan. Az eltérés oka ezúttal nem lehet a hangnemhez való ragaszkodás, minthogy a pontos megfelelés is benne marad a hangrendszerben. Tehát e dalunkat már a benne jelentkező, esztétikai célú eltéréssel együtt örököltük a volgai területről.

Ezzel már át is tértünk Kodály legfontosabb eredményeire, a keleti dallam-megfelelések megállapítására. 1937-ben jelent meg A magyar népzene c. tanulmánya.⁸ Ebben már egész sor közvetlen dallampárhuzamot tesz közzé, magyarok mellett cseremisiz dalok (s egy-egy votják és nogáj tatár példa). Ezek a párhuzamok a dallamváz azonosságától sokszor dallamvonalbeli, feltűnő részletegyezésekig terjednek ki. Számuk minden újabb kiadással szaporodott: 1937-ben 12, 1942-ben 17 (és további két csuvas párhuzam az előző egyezések mellé), 1952-ben 19, s 1956-ban 22. A már meglevő párhuzamokhoz is további cseremisiz s mindegyre több csuvas változat került. Ez a 22 igen nagy szám — a stílus és a típusok általános egyezésén belül — tekintve az eddig gyűjtött rokonnépi anyag csekély voltát. Különösen feltűnő a cseremisiz és a csuvas egyezések nagy száma. Ezeknek körét Szabolcsi egészen Kelet-Ázsiáig terjesztette ki.⁹ Az ő példái azonban inkább típusbeli egyezések, míg a volgai párhuzamok — sűrűségük mellett — részletegyezéseikkel, közeli következtetéseket, amíg rokonnépeink zenéjét csak egyetlenül, ötletszerűen gyűjtött anyagból ismerjük. Egyedül azt a következtetést vonhatjuk le már most is biztosan, amit Kodály a következőképp fogalmazott meg:¹⁰ „... a dallamszerkezet, frazeológia, ritmus ily feltűnő, lényegbeli egyezése nem lehet véletlen. Itt már érintkezést, vagy közös forrást kell feltenni. Ha ilyeneket találunk egyrészt a magyarságnál, másrészt annak a keleti népközösségnek mai maradványainál, melyből egykor a magyarság kiszakadt: nem képzelhető másképp, minthogy már a magyarság kiválása előtt is megvoltak az akkori közösségben, s a magyarság nyelvével együtt, ősi örökségként hozta magával régi hazájából.”

Természetesen nemcsak egyezések figyelhetők meg ezekben a párhuzamokban, hanem különbségek is. Ezekben már mai ismereteink szerint is feltűnnek bizonyos következetes vonások. Távol állunk ugyan még a nyelvtudomány fejlettségi fokától, mely a különböző nyelvek eltéréseit egy nyelvcsaládon belül szabályos hangmegfelelésekben tartja nyilván. De Kodály szeme előtt már felderengett hasonló szabályosságok lehetősége a zenefolklórban is. Nem lehet véletlen, hogy a legtöbb párhuzamban moll-jellegű — *la*-végű — vagy

⁷ A következő jegyzetben idézett Példatár I. száma, valamint ugyanabban a kiadványban, a 11. lapon közölt cseremisiz dallam. Mindkettő együtt a köv. jegyzetben idézett német kiadvány 27. lapján.

⁸ A magyarság néprajza. IV. köt. A zene. Bp. 1937. Külön: A magyar népzene. Bp. 1937. 2. kiadás. A magyarság néprajza. 2. kiadás. IV. köt. A zene. Bp. 1942. Külön: A magyar népzene. Bp. 1942. 3. kiadás. A magyar népzene. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. Bp. 1952. Németül: Die ungarische Volksmusik. Bp. 1956.

⁹ Szabolcsi Bence, Morgenland und Abendland in der ungarischen Volksmusik: Ung. Jb. Bd. XVIII. 1938, 204. Ua. A melódia története. Bp. 1950., 130. Ua. Új kínai népdalgyűjteményekről. Kodály-émlékkönyv, 758. Bp. 1953. (Zenetudományi tanulmányok. 1.) Bővebben: Az MTA Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. III., 3–4. sz. 1953.

¹⁰ A magyar népzene. 1952. 24. l.

dur-jellegű — *do*-végű — magyar dal áll szemben *szo*-végű cseremisiz vagy csuvas dallal. Ez lehet a magyar zene későbbi fejlődése is; erre vallana egy-egy ritka variáns-csoport, amely az általánosabb *la*-vég mellett a *szo*-véget, sőt a *do*-véget is megőrizte egyes változatokban. A keleti anyag segítségével jobban megismerjük saját dalaink sajátosságait is, és feltárulnak saját zenénk rejtett összefüggései.

Az új eredmények idejére már több-kevesebb török-mongol zenei anyag is ismeretessé vált a magyar kutatók előtt. Világossá lett tehát, hogy a dalainkban jelentkező keleti stílus a török-mongol népek közös stílusa, mely a volgai finnugor népeknél csak másodlagosan, török hatásként jelentkezik. Különösen Szabolesi tanulmányai¹¹ különítették el az ötfokú, zárt formában építkező, török-mongol zenét a nem-ötfokú, kötetlenebb, kezdetlegesebb finnugor stílustól. Így Kodály már kimondhatta, hogy „zenénknek a mári és csuvas anyaggal egyező formái annak az ó-bolgár hatásnak emléke, melynek nyelvünk mintegy kétszáz szót köszön. Amennyire átalakulhatott e szavak tanúsága szerint az V–VII. században az egész magyar élet, annyira változhatott, gazdagodhatott a zene is.”¹²

Tehát néhány finnugor nép és a magyarok közös zenei elemei nem a finnugor rokonságból származnak, hanem a közös, vagy hasonló bolgár-török hatásból. Arra vonatkozóan, hogy hagyományainkban ósi, ugor stílus is élhet-e tovább, Kodály ezt írja:¹³ „E zene ugor és török elemeit szétválasztani ma még nem tudjuk. Arra majd akkor kerül a sor, ha a szóbanforgó népek zenéjét nem néhány véletlenül felmerült, dilettáns kézzel lejegyzett adatból, hanem rendszeres, beható, helyszíni kutatások alapján ismerjük meg.” Ezt a véleményét Szabolesi¹⁴ és Vargyas¹⁵ vizsgálódásai után is fenntartotta.¹⁶

Ha most összefoglaljuk azokat az eredményeket, amelyek Kodály munkásságából leszűrhetők, a következő képet kapjuk. Kétségtelenül magállapítható egy honfoglalás-előtti réteg a magyar népzeneben. Ez a belső-ázsiai, török eredetű, ötfokú-kvintváltó stílusban és más ötfokú típusokban jelentkezik. A stílus azonosságán belül számos, közvetlen dallamegyezés is bizonyítja az összefüggést. Ezek legerősebben a volgai népeknél jelentkeznek (cseremisizeknél, csuvasoknál), de halványabban egészen a Sárga-tengerig követhetők. Ettől a törökjellegű, ötfokú zenétől különböző, s a kezdetlegesebb finnugor zenével egyező réteget még nem állapíthatunk meg a magyar népzeneben ugyanilyen biztonsággal.

A nyelvtudomány művelőin kívül egyelőre Kodály az egyedüli kutató, aki megbízhatóan tud kimutatni honfoglalás-előtti műveltségelemeket a magyarság mai hagyományában, s ezáltal népzeneük történetét ezer évnél is régebbi korba képes követni. De míg a nyelvészet nagy hagyományokkal rendelkező, fejlett tudomány, mely nemzedékek közös munkájával jutott el mai eredményeihez, addig a zenefolklor egyike a legfiatalabb tudomány-

¹¹ Szabolesi Bence, Népvándorlaskori elemek a magyar népzeneben: Ethn. 1934. Ua. Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok: Ethn. 1936.

¹² A magyar népzene. 1952, 24. l.

¹³ Uo.

¹⁴ Szabolesi Bence, Osztják hősdalok — magyar siratók melódiai: Ethn. 1933. Ua. Osztják és vogul dallamok. (Újabb adatok a magyar népi siratódallam problémájához.): Ethn. 1937.

¹⁵ Vargyas Lajos, Ugor réteg a magyar népzeneben: Kodály-émlékkönyv, Bp. 1953. 611. l. (Zenetudományi tanulmányok. 1.)

¹⁶ Die ungarische Volksmusik, 58.

szakoknak, ahol Kodály eredményeihez hasonlóval még egy nemzet sem büszkélkedhetik. Teljesítményével tehát öntudatosan állhatunk a világ tudományos közvéleménye elé, a nyelvrokainkra vonatkozó kutatásban pedig minden bizomnyal előkelő helyet biztosított a magyarságnak.

Kodály azonban nem maradt meg a tudományos eredményeknél. Az ő egyéniségéből, művészetpolitikai terveiből következik, hogy a tudományos eredményeket pedagógiai és művészeti téren is érvényesítette. Iskolai tankönyvében¹⁷ a magyar népdalok mellett Kalevala-dallamokat és a volgai népek dalait adja a tanulók kezébe (természetesen magyar szöveggel). Ezzel két célt is kíván szolgálni. Először: a legrégebb, legmagyarabb zenei anyagot akarja az eredetibb rokonnépi dalokkal értelmezni, egyúttal rokonságunk megismertetésével széles keretbe illeszteni. Másodsor: pedagógiailag kitűnően használható, kis hangkészletű dallamokat akar adni az énektanuló gyermeknek, hogy a hangsorok fokozatos kialakulásának kezdeti stádiumairól való példákön nevelkedve, zenei felfogó képessége fokozatos fejlesztésével vezesse a bonyolultabb formákig. Hasonló meggondolások vezették, amikor kis, kétszólamú gyermekkaraiban feldolgozott egy sor cseremis, esuvas és más rokonnépi dallamot: először a Bicinia Hungarica-ban,¹⁸ majd az Ötfokú zene¹⁹ füzetében. S amikor ma szerte az országban, iskolákban, és rádióban felhangzanak ezek a dallamok magyar gyermekek ajkán, akkor nemcsak a magyar kultúrát építi, hanem rokonnaink zenei műveltségének kibontakozásához is jelentős segítséget nyújt.²⁰ Reméljük, nemsokára ők maguk is élni fognak a Kodály-nyújtotta lehetőségekkel.

Reméljük, a 75 éves jubileum nemcsak az ünneplés és visszatekintés pillanata lesz, hanem a továbblépésé is. Közvetlenül a jubileumi év előtt — közel húsz évi idő után — megjelent végre Kodály összefoglaló munkája német nyelven, s ez lehetővé teszi eredményeinek széles körben való megismerését. Ezzel talán további lehetőségeink nyílnak meg arra, hogy eljussunk rokonnépeink zenéjének alapos ismeretéhez, és fel tudjuk deríteni a magyarság zenei műveltségének összes hozzájuk vezető szálait.

VARGYAS LAJOS

Emlékezés Kaarle Krohnról halálának negyedszázados évfordulóján

Amikor a nevét így svédesen, *ú*-val ejtve („Kruún”) kimondom, ifjúkor ibenyomásainnak tömege rajzik fel emlékezetemben. És ezeknek a benyomásoknak az ereje nem esökken, csak nőttön-nő, amint saját élettapasztalatunkkal színeződve bukkan fel újra a tudatunkban.

KAARLE KROHN központi alakja volt a finn folklór kutatásoknak apja halálától, 1888-tól kezdve egészen élete fogytáig, 1933-ig. Ha valakinek a nagyságát aszerint kell mérni, hogy mekkora hatással volt kora tudományára, s milyen helyet foglalt el

¹⁷ Iskolai énekgyűjtemény. I. Bp. 1943.

¹⁸ Bicinia Hungarica. I—IV. Bp. 1942.

¹⁹ Ötfokú zene. I—IV. Bp. 1945—48.

²⁰ Annál sajnálatosabb, hogy a cseremis népzene legújabb, reprezentatív kiadványa, a Marij kalük muro (Moszkva—Leningrád 1951.) c. mű, mely igen részletes összefoglalást ad a cseremis folklórral foglalkozó kutatókról és népszerűsítőkről, Kodályt és a magyar népzene-kutatást teljesen említés nélkül hagyja.